

Arthur Engberg

ARTHUR ENGBERG: *Tal och skrifter. I—III.*

I urval och redigering av Rolf Edberg.

Tiden. Pris pr del 8: 50.

VID SITT BRÖLLOP år 1923 hyllades Engberg av Hjalmar Branting och Axel Hägerström. Branting be- tecknade honom som partiets blivande ledare, Hägerström talade om den förlust filosofin lidit genom att han lämnat sina studier. För trettiofem- åringen, som på några år avancerat från student till politiker av första ordningen, kunde dessa ord te sig som en bekräftelse av en redan nådd position. Han var en av partiets främsta agitatorer och debattörer och betraktades som dess teoretiker framför andra. Den ideologi han omfattade stämde icke till misströ- tan eller skepsis. Det var en glad, tillitsfull, nästan sorglös socialism. Enligt Marx' schema var utvecklin- gen i färd med att producera det nya samhälle som sedan antiken var- rit tänkarnas ideal. Det gällde främst att begripa detta, att skapa andlig beredskap inför det tillkommande riket. Man borde angripa borgar- samhällets bastioner — kyrkan, mi- litarismen, monarkin, kapitalmakten —, men segern var skriven i stjär- norna, en nödvändig slutpunkt på den av Marx genomskådade världs- processen. I huvudsak förblev Eng- berg sin ståndpunkt trogen. "Socia- liseringen är... ingenting som före- står, men väl någonting som försig- går", skrev han ännu år 1936. Lik- som Branting yppade han ringa in- tresse för de konkreta detaljerna; de fick sysselsätta en senare, mindre optimistisk och mindre ideologiskt bunden generation.

Utan tvivel hörde Engberg till de få svenska socialdemokrater som grundligt studerat och verkligen lev- vat sig in i Marx' lära. Den var för honom, åtminstone i yngre år, en ljuskälla, som klarade alla pro- blem, religionens likaväl som sam- hallets. De yttre resultaten av hans Marxforskning är icke omfattande, men av stort intresse. Hit hör nå- gra stridsskrifter mot Lindhagen och de Man samt ett par uppsatser i Ti- den av mera ambitiös syftning. Den lilla avhandlingen om "Nödvändig- het och frihet" (Tiden 1918), som

tyvärr icke medtagits i det nu ut- givna urvalet, är karaktäristisk. Med logisk frenesi drivs här en linje i den Hegel-Marxiska metafysiken till sina yttersta konsekvenser. Förfat- taren väjer icke för det dunkla eller absurda. Friheten enligt Marx defi- nieras som "den tingens ordning där människans aktivitet, hennes arbete, icke längre bestäms av yttre ändamål är aktiviteten icke längre bestämd av livsuppehållet, av den materiella produktionen, utan är en på sig själv såsom aktivitet riktad aktivitet". Tankegången är riktig och kanske t. o. m. skarpsinnig, men det skulle vara svårt att uttrycka den på ett mera invecklat sätt. I sin polemik var Engberg i regel klar- rare och enklare; ofta fann han slä- ende och stundom också kvicka för- mulingar. Hans svaghet ligger i bristen på kritik gentemot de tal- rika författare vilka betraktas som auktoriteter. Platon betecknas som socialist likaväl som Marx; att Pla- tons idealstat var en social hierarki synes Engberg knappast ha observerat. De stora perspektiven hos Spengler tjusade den svenske marx- isten. Engberg berömde t. o. m. Spenglers "Preussentum und Sozia- lismus" och konstaterade icke att Spenglers "socialism" var den dia- metrala motsatsen till hans egen.

Vid sidan av marxismen framträ- der beundran för det gamla Grek- land och särskilt den grekiska filo- sofien nära nog som en huvudlinje i Engbergs ideologiska inställning. För honom själv torde båda dessa ström- ningar ha smält samman; Marx och Lassalle hade forskat i grekisk filo- sofi och i denna funnit inspiration, och Engberg var även härutinnan deras efterföljare. Hur djup Eng- bergs bildning var på detta fält sak- nar jag kompetens att bedöma; vär- men och äktheten i hans känsla är uppenbar. Klart är väl också att han i tal och skrift överdrivet ut- nyttjade sina kunskaper på området. De ständiga hänvisningarna till gre-

kiska myter och grekiska tänkare verkade med tiden nötta och stan- dardiserade; jämförelsen mellan Branting och Perikles är ett känt exempel på de olyckliga resultat denna tendens kunde föra till. Nå- gon gång förledde den Engberg till rena anakronismer; då han talade om Aten som "den friaste och stol- taste bland demokratier" bör kun- niga åhörare med förvåning ha tänkt på att hela den klass som motsva- rade den moderna arbetarklassen i det gamla Aten hölls i slaveri. Vad Engberg ansåg sig ha lärt av de sto- ra grekiska författarna var en all- män humanism, tro på individuell utveckling, tolerans, bildning och framsteg. Den engelsk-amerikanska debatt som under senare tid främst representerat samma ideal synes ha varit honom främmande — ett för-

hållande som medför begränsning och ensidighet i hela hans ideolo- giska författarskap.

Från början var Engberg utpräg- lad rationalist både i vidsträckt och egentlig mening. Religionen var en överbyggnad på den bestående pro- duktionsordningen och skulle för- svinna med denna: "Den vidunder- liga apparaten ovan skyn avslöjar sig som jordvåningens negativ, pro- jicerat i himlavåningen... Männis- skans himmel står fram som pro- testen mot hennes jord" (1916). Kyrkan var "ett reaktionens bål- verk, mörkmännens och lögnarnas fäste i kampen mellan ljus och mör- ker, sanning och lögn" (1914). Efter hand försvann de skarpa och brutala angreppen mot religion och kyrka ur Engbergs tal och artiklar, och under 1930-talet blev småningom klart att den socialdemokratiske ecklesiastikministern blivit icke blott kyrklig, utan också på något sätt religiös. Han talade om den protestantiska kyrkans och den de- mokratiska statens gemenskap, om nödvändigheten av en religiös huma- nism utan dogmer. Om detaljerna i hans utvecklingsgång finns inga upp- gifter. Icke heller vet man om den religion varom han talade innebar en tro i mera egentlig mening eller blott var den vaga mysticism som likt en skugga brukar följa ängsten inför liv och död. Redan i sin ung- dom hade han skrivit om sitt "meta- fysiska behov", sin "eviga och out- släckliga åtrå efter det outgrund- liga", och kanske var den religion som han omfattade blott ett moder- nare uttryck för samma sak.

17 maj 1946

Det är lätt att kritisera Engbergs uttalanden i teoretiska sammanhang: hans ståndpunkter var icke alltid klara, på åtskilliga områden bytte han ståndpunkt, och han förfäktade varje åsikt med samma säkerhet som den föregående. Viktigare är att summera några väsentliga intryck som Engberg som ideolog och personlighet ger vid en förnyad läsning av hans skrifter. När det gäller de stora riktpunkterna för hans arbete förmärks ingen tveksamhet och inga skiftningar. Han var och förblev humanist: människornas utveckling till självständighet, intellektuell mognad, fördragsamhet och kultur var hans i otaliga formuleringar angivna mål. En demokrati som omfattade politisk frihet likaväl som majoritetsstyre var huvudpunkten i det politiska programmet. Engberg bekämpade därför lika lidelsefullt kommunism och nazism. Han visade sin personliga halt genom att främst angripa den för tillfället farligaste fienden, kommunismen då den syntes hota den svenska demokratin, nazismen när Hitler stod på höjden av makt; han valde icke den lättare utvägen att angripa blott den ofarliga eller besegrade fienden. Han gjorde sig skyldig till många överilningar och orättvisor, men bakom dem skymtade man ett starkt temperament, icke agg och elakhet. Fåfänga och demagogi var honom icke främmande, men väl det andliga högmod som räknas till dödssynderna; från detta räddades han genom sin oro, sin värme, sin känsla av att vara "en människa, en lump, ett lappri".

Det av Rolf Edberg gjorde urvalet ur Engbergs tal är enligt min uppfattning i huvudsak gott; jag har tidigare haft anledning att genomgå större delen av Engbergs produktion. Vad som främst saknas är Engbergs större teoretiska skrifter; av utrymmesskäl har de måst vika. Skärpan i Engbergs angrepp på kristendom och kyrka samt hans försvarsfientlighet i början på 1930-talet framgår ej heller alldeles klart av de medtagna artiklarna.

Herbert Tingsten

Litteratur och politik

ETT GENMÅLE.

Utän avsikt eller önskan att komma i polemik med professor Tingsten på grund av hans recension den 12 maj av min bok "Ledmotiv 1939-1946", skulle jag gärna vilja framhålla följande:

1. Professor Tingsten diskuterar av samtliga sexton uppsatser bara en enda, den om Lawrence (1939). Han avvisar frågan om vart Lawrence politiskt hörde hemma som "meningslös". Det är kanske en överdrift. Även för professor Tingsten existerar ju det känslomässiga sambandet mellan poeten och politiken som ett verkligt problem. Visserligen kan man i några viktiga avseenden inte komma till ett entydigt resultat, bl. a. därför att Lawrence lämnar olika svar under skilda perioder av sin rastlösa — fast inte nyckfulla — personliga utveckling, något som jag också tagit hänsyn till. Min egen studie bygger för övrigt inte bara på citat, utan även och framför allt, som professor Tingsten också framhåller, på en analys av Lawrences hela ideologiska utveckling. Jag uttrycker mig heller inte utan reservationer; det heter i den nämnda artikeln bl. a.: "Den aristokratiska principen förbindes alltså med ledartanken. Man kan inte neka till likheten med fascismen". Men det är riktigt att jag sammanfattande likväl hävdar: "Från både nazism och fascism skiljer han sig genom sitt negativa förhållande till nationalism och militarism". Kan man förneka detta?

2. Mitt huvudsakliga syfte har inte, som professor Tingsten synes anta, varit att debattera förhållandet mellan litteratur och politik. "Ledmotiv" är i stället ett försök att från en demokratisk synpunkt söka belysa och analysera några olika problem (politiska och pedagogiska, filosofiska och litterära), som under kriget fått aktualitetsintresse. Professor Tingstens recension säger därför — enligt min uppfattning — inte mycket om bokens väsentliga innehåll.

3. Antiklimax. Professor Tingsten har — även enligt min uppfattning — rätt däri att omtrycket av ett par polemiska artiklar är diskutabelt. Jag kan inte ta utrymme i anspråk med att redovisa de skäl som likväl bestämde mig för att göra det. Det bör däremot uttryckligen framhållas att bokförläggare Kaj Bonnier i ett fall ytterst ogärna lämnade sitt medgivande, nämligen beträffande min i och för sig mycket befogade uppgörelse med ett annat förlag.

Melker Johnsson

SVAK

1. Vad jag invänder mot dr Johnsson är inte i och för sig att han fritar Lawrence från fascism och nazism. Min mildt utformade kritik gäller tendensen att hela tiden begagna de vanliga politiska klichéerna för att känneteckna Lawrence. Då dr Johnsson hävdar Lawrences "negativa förhållande till nationalism och militarism" är detta ett gott exempel på vad jag avser. Lawrence uttalade sig stundom, som den av mig citerade sat-

sen ur "Apocalypse" visar, som nationalist, stundom i motsatt riktning, men att kalla honom nationalist eller antinationalist synes mig vara en otillbörlig förenkling och förgrovnig. Detsamma gäller hans militarism. Naturligtvis bör han inte betecknas som militarist. Men hur föga givande hela detta sätt att resonera är belyses av att enligt dr Johnsson Lawrences främsta skäl mot kriget var att han ansåg privata mord överlägsna som stimulans och därför ansåg kriget bottna i en "överdriven pacifism", ett undertryckande av den individuella kampinstinkten.

2. Jag har om dr Johnssons bok fällt vissa allmänna omdömen och så till vida behandlat boken i dess helhet. Endast en uppsats har jag emellertid närmare diskuterat; jag skulle gärna ha upptagit alla de andra, men kunde inte rimligen skriva åtskilliga spalter om denna bok. Någon enhetlig synpunkt uppbrår enligt min mening icke boken; jag finner uppsatserna i hög grad disparata.

3. Ett uttryck i min recension kan kanske missuppfattas: Orden om att dr Johnsson alltför ofta faller ned i klichéer. Därmed har jag icke karaktäriserat dr Johnsson som klichéänkare; även i denna bok gör han träffande och självständiga reflexioner. Vad jag velat säga är att den utgivna essäsamlingen icke helt synes fylla de anspråk som dr Johnsson lyckats vänja sina läsare att uppställa.

Herbert Tingsten